

Дерев'янку Б. Про доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом та неможливість такого регулювання лише кодексом Цивільним: зарубіжний досвід. *Судебно-юридическая газета*. 9 января 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158409-pro-dotsilnist-regulyvannya-vidnosin-v-ekonomitsi-gospodarskim-kodeksom-ta-nemozhlivist-takogo-regulyvannya-lishe-kodeksom-tsilvlnim-zarubizhniy-dosvid>

БОГДАН ДЕРЕВ'ЯНКО, доктор юридичних наук, професор

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В ЕКОНОМІЦІ ГОСПОДАРСЬКИМ КОДЕКСОМ ТА НЕМОЖЛИВІСТЬ ТАКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛИШЕ КОДЕКСОМ ЦИВІЛЬНИМ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сьогодні в Україні відносини у сфері економіки регулюються одночасно двома кодексами – Цивільним кодексом України та Господарським кодексом України. Така ситуація є типовою для багатьох держав Європи та світу. Їх норми часто співвідносяться між собою як загальні та спеціальні. У переважній більшості спеціальними є норми Господарського по відношенню до норм Цивільного кодексу України, хоча інколи може бути і навпаки. Цей принцип («lex specialis derogat generali» – спеціальний закон витісняє загальний) відповідає світовій практиці ще з часів Давнього Риму і не викликає здивувань чи заперечень зарубіжних юристів. Двома кодексами відносини в економіці України регулюються із 1 січня 2004 року до сьогодні. Діяльність усіх учасників у сфері економіки та практика господарських судів України за цей час здобули певний досвід і виробили алгоритми співвідношення норм двох кодексів. Проте окремі представники наукової школи цивільного права далеко не вперше активізували діяльність, спрямовану на скасування чинності Господарського кодексу України.

Черговий «подарунок» українська економіка, підприємці, юристи та усі громадяни отримали 19 грудня цього року, коли до Верховної Ради було подано законопроект, спрямований на рекодифікацію цивільного законодавства. Але одним із основних способів рекодифікації Цивільного кодексу автори проекту чомусь бачать скасування чинності Господарського кодексу. Аргументом окремих

Деревянко Б. Про доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом та неможливість такого регулювання лише кодексом Цивільним: зарубіжний досвід. *Судебно-юридическая газета*. 9 января 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158409-pro-dotsilnist-regulyvannya-vidnosin-v-ekonomitsi-gospodarskim-kodeksom-ta-nemozhlyvist-takogo-regulyvannya-lishe-kodeksom-tsvilnim-zarubizhny-dosvid>

цивілістів є теза про невідповідність такої ситуації практиці та законодавству європейських і інших держав. Але цей «аргумент» є вигаданим.

Основні класичні та сучасні економічні теорії вказують на неможливість та неефективність функціонування ринкової економіки без державного втручання. Об'єктивні економічні закони потребують підтримки юридичного законодавства держави. При цьому законодавство, яким регулюються відносини в економіці, повинно мати спеціалізований характер. Сьогодні окремою групою вчених українській економіці нав'язується регулювання на основі узагальненого цивільного законодавства.

У країнах, що сприйняли систему романо-германського права, з давніх часів відносини в економіці регулювалися двома групами законодавчих актів (зрозуміло, що в давні часи ці акти мали спрощений характер у порівнянні із сучасними). У Давньому Римі існувала система класичного цивільного законодавства, яке поширювало вплив на всю імперію і чітко обмежувалося у просторі її кордонами. У студентів часів СРСР і сучасних студентів із країн - колишніх його республік, які вивчали/вивчають історію держави і права й основи римського права, формують думку, що усе законодавство Давнього Риму, яке не пов'язано із управлінням державою, а також зі скоєнням злочинів і вчиненням правопорушень, належить до системи цивільного законодавства. При цьому перебільшується роль актів цивільного законодавства (наприклад, дигестів Юстиніана), а значення актів ремісницького, торгового, транспортного, конкурентного тощо законодавства (наприклад, Книги Епарха, яка була поширена у Східно-Римській імперії (Візантії), звідки до Київської Русі прийшло не лише християнство, а й основні засади римського права), постійно применшується.

З узагальнених теорій римського права, що викладаються у ЗВО України, формується думка про спрощену систему регулювання усіх відносин у Давньому Римі. Система права поділяється на приватне право і публічне право. Таке розуміння римського права, а на його основі і сучасної системи романо-

Деревянко Б. Про доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом та неможливість такого регулювання лише кодексом Цивільним: зарубіжний досвід. *Судебно-юридическая газета*. 9 января 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158409-pro-dotsilnist-regulyvannya-vidnosin-v-ekonomitsi-gospodarskim-kodeksom-ta-nemozhlivist-takogo-regulyvannya-lishe-kodeksom-tsilvilnim-zarubizhniy-dosvid>

германського права, яку обрала за взірць велика кількість держав світу (у т.ч. й Україна), є вкрай невірним і примітивним. На цьому неодноразово наголошував академік В.К. Мамутов. Право ніяк не може бути приватним або публічним. Такими можуть бути лише певні інтереси його суб'єктів – держави, учасників відносин в економіці та громадян (підданих). Отже, відносини в економіці за запропонованим на основі неточного трактування системи права Давнього Риму було віднесено до сфери регулювання так званого приватного права. До цієї ж сфери регулювання було віднесено і відносини з приватними інтересами, що виникають та існують між членами родини, між сусідами та колегами, у зв'язку зі спадкуванням тощо.

Зрозуміло, що відносини в економіці спрямовані на досягнення як приватних інтересів їх учасників (отримання прибутку, розширення обсягів та асортименту виробництва, вихід на нові ринки тощо), так і на досягнення публічних інтересів усього суспільства та держави (забезпечення економічної незалежності держави, забезпечення внутрішніх потреб держави у певній продукції, подолання проблеми зайнятості населення, фінансування соціальної сфери, державного апарату, медицини, освіти, наукових досліджень за рахунок діяльності підприємств тощо). При цьому починаючи з ХХ століття у сфері економіки останні переважають перші. Тому нормативні акти, які регулюють відносини в економіці, відрізняються складністю у порівнянні із актами, що регулюють відносини із у більшій мірі приватними інтересами (відносини у межах сім'ї, у межах спільного співмешкання тощо). І ніяк відносини в економіці, що спрямовані на досягнення публічних інтересів, не можуть регулюватися Цивільним кодексом.

Характерною особливістю цивільного законодавства, рівно як і кримінального, є чітка його обмеженість географічними та політичними кордонами держави. Це законодавство у більшій мірі спирається на менталітет народу, звичаї і традиції. Господарське (економічне, торгове, підприємницьке тощо) законодавство має виражений інтернаціональний характер і має схожість із

Деревянко Б. Про доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом та неможливість такого регулювання лише кодексом Цивільним: зарубіжний досвід. *Судебно-юридическая газета*. 9 января 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158409-pro-dotsilnist-regulyvannya-vidnosin-v-ekonomitsi-gospodarskim-kodeksom-ta-nemozhlivist-takogo-regulyvannya-lishe-kodeksom-tsilvilnim-zarubizhniy-dosvid>

відповідним законодавством сусідніх країн та цілих регіонів світу. Така схожість пояснюється однаковими стандартами якості, вимогами до виробництва, торгівлі, транспортування, потребою в одноманітності вирішення спорів між учасниками економічних відносин із різних держав тощо.

У XIX столітті так званим «дуалізмом приватного права» було пояснено одночасне функціонування у Франції, німецьких землях, Італії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, Японії та деяких інших країнах поруч із цивільними торгових або економічних кодексів; у XX столітті – одночасне функціонування в СРСР цивільних кодексів на рівні республік і постанов Раді міністрів СРСР з господарських питань на рівні усієї держави, а також одночасне функціонування у США на рівні окремих штатів актів цивільного законодавства і на рівні усієї держави – Зразкового комерційного кодексу США, на основі якого з 1952 року розробляється та ухвалюється господарське законодавство кожного штату. Але ж така ситуація є цілком виправданою і логічною і не потребує свого підтвердження жодною теорією про «дуалізм приватного права». Не можуть відносини за участі великих транснаціональних корпорацій, банків та бірж, страховиків та перевізників регулюватися тим самим законодавством, що і відносини між чоловіком і дружиною, батьком та сином, сусідами по під'їзду тощо. Відносини у сфері економіки мають значну (якщо не переважаючу) кількість публічних інтересів, є більш складними, ніж відносини за участі людей (громадян, підданих або «фізичних осіб» за термінологією сучасного цивільного права). Тому і законодавство, яким вони регулюються, має бути складнішим і більш комплексним.

В Україні з 1931 року діє система арбітражних судів (з 2001 року носять назву господарських), завданням якої є вирішення спорів у сфері економіки. Особливістю діяльності цієї системи була відсутність до 2003 року кодексу матеріального права за наявності кодексу процесуального права. Для порівняння, у сфері цивільного права, а тим більше кримінального, таку ситуацію неможливо

Деревянко Б. Про доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом та неможливість такого регулювання лише кодексом Цивільним: зарубіжний досвід. *Судебно-юридическая газета*. 9 января 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158409-pro-dotsilnist-regulyuvannya-vidnosin-v-ekonomitsi-gospodarskim-kodeksom-ta-nemozhlivist-takogo-regulyuvannya-lishe-kodeksom-tsilvilnim-zarubizhniy-dosvid>

навіть уявити. У переважній більшості зарубіжних країн також діє система комерційних (арбітражних, господарських тощо) судів, а на міждержавному рівні – міжнародні комерційні арбітражі, що вирішують спори між суб'єктами економіки різних держав та між самими державами. Саме в такому суді у місті Стокгольм український Нафтогаз відсудив 2,6 млрд. доларів США у російського «Газпрому», які кілька днів тому разом із штрафними санкціями приблизно у сумі 300 млн. доларів США надійшли до України. Проте діяльність таких судів на міжнародному та зарубіжному рівнях не є аргументом для противників регулювання відносин в економіці Господарським кодексом України.

На сьогодні користуючись нестабільністю у державі, окремі вчені і чиновники знову повели мову про необхідність скасування Господарського кодексу України. Як уже наголошувалося, один із головних аргументів проти нього формулюється висловом «із двома кодексами нас Європа не зрозуміє», який в усній формі висловлюється окремими народними депутатами і чиновниками. На це слід відповісти наявністю чинних комерційних кодексів у наступних європейських державах: Австрія, ФРН, Іспанія, Португалія, Франція, Латвія, Ліхтенштейн, Люксембург, Словаччина, Туреччина, Естонія; Господарського (економічного) кодексу у Королівстві Бельгія; нещодавно (29 жовтня 2015 року) було прийнято Підприємницький кодекс Республіки Казахстан. Казахстанський кодекс є першим кодексом такого виду (без урахування українського) на території колишнього СРСР. Для об'єктивності слід назвати відомі європейські країни, в яких на сьогодні відносини в економіці регулюються на основі цивільних кодексів. Це Італія, Нідерланди, Швейцарія і Російська Федерація. У цих країнах і відносини між людьми, і відносини між суб'єктами економіки регулюються спеціальним законодавством, а також нормами достатньо великих за обсягом, а тому незручних у користуванні, цивільних кодексів. Практики, економісти і юристи із цих держав часто нарікають на незручності у застосування положень цивільних кодексів для регулювання відносин в економіці.

Деревянко Б. Про доцільність регулювання відносин в економіці Господарським кодексом та неможливість такого регулювання лише кодексом Цивільним: зарубіжний досвід. *Судебно-юридическая газета*. 9 января 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/158409-pro-dotsilnist-regulyuvannya-vidnosin-v-ekonomitsi-gospodarskim-kodeksom-ta-nemozhlivist-takogo-regulyuvannya-lishe-kodeksom-tsilvilnim-zarubizhniy-dosvid>

Крім європейських держав на сьогоднішній день поряд із цивільними власні господарські (торгові, комерційні тощо) кодекси мають США, Японія, Бразилія, Марокко, Макао, Сирія, Туніс, Республіка Корея та деякі інші. Цікавим прикладом регулювання відносин в економіці значним (за обсягом більш ніж кодифікованим) актом відрізняється Велика Британія. Країна-засновниця системи англосаксонського права, в якій відсутня єдина класична (в якості єдиного документа чи книги) конституція, має велике писане джерело права в якості документа – Акт про компанії (Companies Act), остання редакція 2006 року якого містить 1300 секцій, що включають статті (лише зміст займає 59 сторінок).

Розвиток європейської та світової господарської практики і законодавства, яким регулюються відносини в економіці, спростовує тезу групи українських вчених про невідповідність функціонування господарського (економічного, комерційного тощо) кодексу європейським і світовим традиціям. Сьогодні в одинадцяти країнах-членах ЄС (серед яких країни з високим рівнем ВВП – ФРН, Франція, Іспанія) та Туреччині діють комерційні кодекси. У країнах англосаксонського права, де взагалі вкрай рідко приймаються нормативно-правові акти, діють Зразковий комерційний кодекс (США) та достатньо великий за обсягом Акт про компанії (Велика Британія). Республіка Казахстан у 2015 році стала другою державою на пострадянському просторі, в якій відносини в економіці регулюються спеціальним кодифікованим актом. Більш ніж 100 років діє торговий кодекс у Японії.

А отже конструктивною є позиція вчених, які виступають за необхідність регулювання відносин в економіці спеціальним (в Україні Господарським) кодексом; теза про невідповідність наявності у державі Господарського кодексу практиці та законодавству європейських і інших держав є хибною. І саме на основі Господарського кодексу України повинні прийматися закони та підзаконні акти, що врегулюють більш вузькі економічні відносини. А позиція, спрямована на скасування Господарського кодексу, є неконструктивною.